

Toprak Olmak, Dil Olmak - Oğuz Demiralp

ÖZ YAŞAM ÖYKÜSÜ

Kitaplık

Sayı 37 /Yaz 1999

ÖZ YAŞAM ÖYKÜSÜ

Toprak Olmak, Dil Olmak

Oğuz Demiralp

Jean Starobinski öz yaşam öyküsünü “bir kişinin kendi yaşam öyküsünü yazması” olarak tanımlıyor; ilk bakışta yalın, sade bir tanım bu. Üstüne üstük rahatlatıcı bir tanım. O kadar ki yaşam öyküsünün ne olduğunu düşündükten sonra öz yaşam öyküsü için ayrıca kafa yormaya gerek kalmadığı izlenimini bile yaratıyor. “Biyografi”deki yazarın yerini yaşamı anlatılan alıyor, insan kendi kendinin yaşamını anlatıyor işte, deyip işin içinden çıkma eğilimini kışkırtıyor bu tanım.

Gerçekten de iki tür arasında benzerlikler var. Her ikisi de Batı’da 17. ve 18. yüzyıllarda, birey kavramının gelişimine koşut biçimde ortaya çıkmışlar. Her ikisinde de akıp giden zamana karşı kalıcı beni bulma ya da yaratma amacı var. Bu bakımdan, öz yaşam öyküsü de bir mezar taşı gibi görülebilir; kişinin kendi mezar taşını yazması gibi yani. İki türde de anlatılan kişinin gizli yaşamını açma, bireyin kişisel dünyasını topluma açıklama çabası var. Ancak bu ve sayılabilecek öbür benzerlikler öz yaşam öyküsünü yaşam öyküsünün bir alt türü gibi görmeye ya da göstermeye yeter mi? Starobinski’nin bu soruya olumlu yanıt verdiği kanısında değilim. Yirminci yüzyılın bu büyük eleştirmeninin Jean-Jacques Rousseau üzerine yazdıklarını okuyunca insan, öz yaşam öyküsünün yaşamöyküsünden oldukça ayrımlı özgün bir tür olduğu sonucuna varıyor.

Auto-bio-graphie başlıklı ünlü çalışmasında Georges Gusdorf her şeyden önce sözcüğün anlamı üzerinde durmuş. Ayrım da özgünlük de burada başlıyor: oto-bio-grafi ya da öz-yaşam-öyküsü. “Oto” (öz) diyor Gusdorf, “kimliktir, kendinin bilincindeki bendir”. Öznedir bu, özerk bireydir. “Bio” (yaşam) ise, tikel ve biricik kimliğin zaman içinde yol alması, daha alıştığımız deyimlerle, bireyin kendisinden başkasının olmayan yaşamının akışı, ömrüdür.

“Oto-bio” (öz yaşam) kavram çiftinde, yine Gusdorf’a göre, kişinin kendi yaşamıyla kurduğu ilişki gelmektedir. İnsanın kendisine bakışı, kendisinden beklentileri, kendi geçmişinin yarattığı doyumsuzluklar ya da getirdiği mutluluklar. “Grafı” ise bu ilişkinin bilinçli, zahmetli bir biçimde kurulmasıdır. Türkçeye “öykü” olarak aktarmışız söz konusu kavramı. “Yazım” da diyebilir, “öz yaşam yazımı” terimini kullanabilirdik elbette. Ancak yapıntısal bir yan anlam taşıyan öykü kavramı, daha sonra üzerinde duracağımız nedenlerle otobiyografi deyiminin içeriğini oldukça iyi anlatıyor bence.

Öz yaşam öyküsü türü üzerinde en çok çalışma yapanlardan Philippe Lejeune, şöyle sürdürüyor öz yaşam öyküsünün tanımını: “Gerçek bir kişinin, vurguyu kendi bireysel yaşamı, özellikle kişiliğinin tarihi üzerine yaparak kendi öz var oluşundan çıkardığı geçmişe dönük (retrospektif) anlatı.” Lejeune, böyle bir anlatının ayırıcı özelliği olarak, yazar, anlatıcı ve anlatılan kişinin özdeş olmalarını gösteriyor. “Öz yaşam öyküsel anlaşıma” (Pacte autobiographique) diyor bu özdeşlik denkleminde. Okur ve türün tanımı açısından var sayılan bu özdeşlik gerçekten var mıdır? Yazan ile yazılan bu kendi kendine ilişkide gerçekten bir midir? Kendileri gerçekten birbirinin aynı mıdır? Bu oyun bozucu sorular birdenbire öz yaşam öyküsünün gerçek öyküsüne götürüyor bizi.

Çağdaş anlamda öz yaşam öykücülüğünün Rousseau’nun “İtiraflar”ı ile başladığı söylenir. Bu yapıtında Rousseau çocukluğundan başlayarak bütün bir yaşamını, iç dünyasının gelişimlerini de katarak anlatmaktadır. O güne değin kimseye yapmadığı, kimsenin yapmadığı biçimde içini dış dünyaya açmaktadır. Rahmetli Bedrettin Cömert’ten anımsadığım bir deyimle “içinin tarihini” yazmıştır. Bu yapıtını yaratma zorunluluğunu kendisine yöneltilen bazı suçlamaları püskürtmek, masum olduğunu göstermek, kanıtlamak için yazmıştır. Yanlışıyla doğrusuyla kendisini itiraf ettiğini, hakikati dile getirdiğini iddia etmektedir. Blanchot, Rousseau’nun, “İtiraflar”ı yazmaya girişince geleneksel yazının amacını gerçekleştirmek bakımından yetersiz kaldığını görerek adeta yeni bir tür ortaya çıkardığını söyler. Nitekim otobiyografi deyimini, daha sonraki yıllarda, Almanya’da ve İngiltere’de 1800’lerde, Fransa’da ise 1830’larda kullanılmaya başlanmış. Ancak bu türün Batı kültüründe çok eskiye dayanan kökleri vardır.

Yazınbilimciler, Aziz Augustinus’un dördüncü yüzyılda yazmış olduğu “İtiraflar”ı öz yaşam öyküsünün öncüsü, erken bir habercisi gibi görürler. Ünlü Aziz’in bu yapıtının Rousseau’nunkiyle aynı başlığı taşıması rastlantı değildir. Belirli bir kültürün doğurgusudur: günah çıkarma kültürü. Günah çıkarma eyleminde de kişi yaptıklarını açıkça anlatır. Öz yaşam öyküsünden ayrımı bunu yalnızca bir kişiyi, papazı ya da dinsel otoriteyi muhatap alarak yapmasıdır. Rousseau’da ise dinsel otoritenin yerine kamu ya da iktidardaki toplumsal dizge geçmiştir. Ayrıca kendisini anlatmanın boyutu da genişlemiş, hesap vermeye dönüşmüştür.

Elbette, bu hesap verme eyleminin gerisinde Jean-Philippe Miraux’nun ayırt ettiği iki işlem bulunmaktadır: kişinin kendini incelemesi ve “vicdan muhasebesi”. Miraux, kendisini inceleme işleminin köklerinin Antik Yunan uygarlığına indiğini söyler. Montaigne’in **Denemeler**’inde bu işlemi modernleştirerek öz yaşam öyküsü türünün yolunu açtığını vurgular. İkinci işlem ise daha çok dinsel niteliktedir. Kişinin yaptıklarını, kendi vicdanına göre değerlendirmesi, daha doğrusu vicdan adı altında kabul edilen değerler ve inançlar çizelgesinde ölçmesidir. Bu ikinci

işlemin Doğu'da da görüldüğü söylenebilir. Ancak iki işlemin birleşik biçimde yürütülmesi, insan tekinin kendi içine bir nesne gibi eğilmesi, daha çok Batı'da görülen bir davranıştır.

Öz yaşam öyküsü yalnızca "bir tür yaşamdır" - yaşam öyküsüyle karşılaştırıldığında öz yaşam öyküsü olayların aktarımında daha az hata içerebilir ama doğası gereği daha da seçicidir: Yaşam öyküsünden daha geç bir tarihte başlar ve tamamlanmadan sona erer. Bir anı kitabı ölüm döşeğinde bitirilmemişse, kitapta varılan her türlü sonuç rastlantısalıdır; ben de bu denemeyi ilk romanımın kabul görmesini izleyen başarısızlık yıllarıyla noktalamayı seçtim. Başarısızlık da bir tür ölümdür: mobilyalar satılır; çekmeceler boşaltılır; nakliyat kamyonu, insanı daha az masraflı bir mekâna götürmek üzere cenaze arabası gibi kapıda bekler. Bunun gibi bir kitap başka bir anlamda da ancak "bir tür yaşam" olabilir, çünkü altmış beş yıl boyunca ben neredeyse gerçek erkekler ve kadınlarla olduğu kadar hayali kahramanlarla da zaman geçirdim. Aslına bakacak olursanız, dostlarımın sayısı açısından talihli olsam da, iyi ya da kötü ün yapmış kişilerle yaşayıp da anlatmak isteyeceğim hiçbir öykü yok - biraz bulanık da olsa anımsayabildiğim öyküler yalnızca kendi yazdıklarım. Geçmişten kalma bu kırıntıları neden kayda geçirme gereksinmesi duyduğumu mu soruyorsunuz? Burada söz konusu olan güdü, beni romancı yapan güdünün ta kendisidir: karmakarışık deneyimleri belli bir düzene sokma arzusu ve yatışmak bilmez bir merak. Din bilimciler, kendimizi biraz olsun sevmediğimiz sürece başkalarını sevemeyeceğimizi söyler; merak da insanın kendi evinde başlar.

İçinde yaşadığımız şu günlerde, çağdaşlarımın çoğu arasında, geçmişteki olaylara ince bir alayla yaklaşma modası baş göstermiş durumda. Bu, geçerli bir kendini savunma yöntemidir. "Gençken ne kadar da saçma davranmışım, baksanıza" demek, acımasız eleştirilerin gelmesini engelleyebilir ama tarihi çarpıtır. Bizler Kral George döneminin saygın şairleri değiliz. Onlar, yaşandıkları dönemde gerçek duygulardı. Yaşlılığın verdiği kayıtsızlıktan utanmayan bizler bu duygulardan neden utanalım? Bir ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, ben artık eskilerde kalmış aptallıklarımı, duygusallıklarımı ve abartılı tepkilerimi yeniden yaşamaya ve onları, alaya almadan, eskiden hissettiğim gibi hissetmeye çalıştım.

(...)

Tabancanın namlusunu sağ kulağıma dayadım ve tetiği çektim; küçük bir 'tık' sesi çıktı; namlunun içine baktığımda tabancadaki tek merminin ateşleme yerine gelmiş olduğunu gördüm. Bir tek atış farkıyla, kıl payı kurtulmuştum. Olağanüstü bir sevince kapıldığımı anımsıyorum; karanlık, kasvetli bir sokakta, bayram için asılmış ışıklar birden yanıvermiş gibi oldu. Yüreğim göğüs kafesimin içinde hızlı hızlı çarpmaya başladı; yaşam sonsuz sayıda olasılık içeriyordu. Bu, genç bir erkeğin ilk başarılı cinsel deneyimi gibiydi - Ashridge kayınları altında erkeklik sınavından geçmiş gibiydim. Eve dönerek tabancayı yerine, köşedeki dolaba koydum.

Bu deneyimi daha sonra birkaç kez yineledim. Adrenalimi yükselten bu ilaca, oldukça uzun aralıklarla, karşı konulamaz bir istek duyuyordum; Oxford'da dönerken tabancayı da yanıma aldım. Orada, Headington'dan aşağıya, Elsfield'a inen yolu tutuyordum; bu yol şimdi, umumi tuvaletlerin duvarları kadar pürüzsüz ve parlak, geniş bir ana cadde. Cadde giderek ıslak, ıssız bir kır yoluna dönüşüyordu. Pantolonumun arkasında taşıdığım tabancayı bir hamlede

çekiyor, kilidini açıyor, namluyu hızla, gizlice kulağıma dayıyor ve kışın yapraklarını dökmüş kapkara ağaçların altında tetiği çekiyordum.

(...)

Graham Greene, *A Sort of Life*, Penguin Books, İngilizceden çeviren: Deniz Hakyemez

Bireyin ya da öznenin kendisini nesne olarak görebilmesi, kendi kendisini masaya yatırarak inceleyebilmesi elbette insan varlığının tarihinde büyük bir adım. Bir nitel sıçrama. Bunun gerçekleşmesi için toplumsal kültürün bireyi ve özne olarak bireyi yaratması gerek önce. Bir cemaatin üyesi, bir iktidarın kulu olarak değil; sorumlu, özgür, davranış ve düşünceler arasında seçme hakkına, kendisini ifade hakkına sahip, yasa önünde eşit insan tekini yaratma aşaması gelir önce. Böyle bir öznenin kendini toplum önünde incelemesi, bireyselliğini, biricikliğini topluma açması, özel yaşamım gizli tutmaktan vazgeçmesidir. Bu, ilk bakışta, özel yaşamı yücelten kültüre aykırı gibi görünmektedir. Ancak, aslında, bireyselliği dengeleyici bir işlev görmektedir. Birey kendini herkese anlatarak topluma eklenmektedir. Varlığının asal bir boyutunun da toplumsallık olduğunu kabul etmektedir. Benin içselliği dışsallaşmaktadır. Korunma güdüsünün yerini görünme, okunma isteği almaktadır. Belki de bunun kaynağında öz yaşam öyküsü yazarın yalnızlığını aşma isteği vardır. Kendisi kalarak topluma katılma, anlaşılma isteği. Öz yaşam öyküsünde birey gizli içinden çıkmakta ve bir fanusun içine yerleşmektedir.

Rousseau'nun *İtirafı*'yı bir bakıma "Ben kimim?" sorusuna yazarın kendi kendine verdiği yanıtıdır. Kendini aklama, suçsuz olduğunu kanıtlama gereksinmesi içindeki yazar kendi kendinden daha iyi tanıyacak kimse bulunmadığını söylemiş ve kendi kendini anlatmaya koyulmuştur. Elbette bunu yazarak, yani okunması için, yani dış dünyanın gözü önünde yapmaktadır. Bu, yukarıda değindiğimiz gibi, bir anlamda topluma hesap verme işlemidir. Kişinin kendini topluma karşı sorumlu birey olarak algılamasının sonucudur. John Henry Cardinal Newman da İngiltere'de benzeri bir iş yapmıştır. Apologia Pro Vita Sua kitabında 1845 yılında niye Anglikanlıktan Katolikliğe döndüğünü öz yaşam öyküsü yazarak anlatır. Amacı toplum gözünde sarsılmış olan inandırıcılığı ve saygınlığını yeniden kazanmaktır.

Elbette, öz yaşam öyküsü yalnızca topluma hesap vermek için değil, örnek olmak için de yazılabilir. Burada önemli olan, öz yaşam öyküsünün yazar ile toplum arasında temel bir ilişkiyi imlemesidir. Öz yaşam öyküsünü yazan birey toplumsallığını kabul etmekte ve bunu yazarak toplumsallığını günlük somut yaşantının dışında, anılsal düzlemde yeniden gerçekleştirmekte, dış dünya ile iletişim kurmaya çalışmaktadır.

Ancak, bu kertede, okurun ya da öz yaşam öyküsünün sunulduğu dış dünyanın yazara yöneltmesi gereken önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: yazarın öz yaşam öyküsünde "ben" diyerek anlattığı kişi gerçekten kendisi midir? (Ne denli kendisidir ya da değildir?)

Öğretide, öz yaşam öyküsünü yazan kişinin içtenlik, sağınlık (sahihlik) ve gerçeğe bağlılık (sadakət) ilkelerine uymasının beklendiği belirtilir. Gel gör ki, yazarın bu ilkelere ne denli uyup uymadığını saptamak kolay değildir. Gerçek ben hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olunması gerekir. Bu da ortalama okurdan çok profesyonel araştırmacılarda, yazın erlerinde bulunması beklenebilecek bir özel bilgi birikimidir. Ortalama okur, giderek, yazarın özel yaşamı hakkında

bilgili olmayan nitelikli okur açısından önemli olan yazarın bu ilkelere uyduğu izlenimi yaratmasıdır. Başka bir deyişle, öz yaşam öyküsü dediğimiz metnin tutarlı, inandırıcı, içerikli olmasıdır.

Öte yandan, yazarın bu ilkelere uyması kendi kendini denetimine de bağlı görünmektedir. Gelgelelim, yazarın ne ölçüde kendi geçmişini ve iç dünyasını açımlayıp irdeleyebileceği kolayca yanıtlanabilecek bir soru değildir. Starobinski, Rousseau'yu incelerken, "anımsamadığı şeylerin Rousseau için önem taşımadığını" vurgular. Oysa bu duruma ruhbilim ya da ruh çözümü açısından bakarsak, birçok gerçeğin yazarın aklına gelmeyen, belleğinde canlanmayan, giderek bilinçdışına itilmiş olaylarda ya da ayrıntılarda gizli olabileceği kesindir.

Dolayısıyla yazan benin yazdığı ben ile özdeş olduğunu kesinlemek oldukça güçtür. Giderek, birçok yazın eri bu iki benin birbirinden ayrımlı, ayrı olduklarını savlamaktadırlar.

Konunun uzmanlarından Philippe Lejeune şöyle der: "Başlangıçtaki amaç, kişinin kendini dile getirmesi, gizlenmiş beni ortaya çıkararak ele geçirmeye kalkışması, eskiden olunmuş kişinin çevresinde zamanın çizdiği gölge bölgesini, belirsizlik halesini kaldırmaya çalışmasıdır elbette. Ne ki güncenin tersine, öz yaşam öyküsü kendini yeniden yapma isteğini dışa vurur."

Günce deyince, Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları'nda rastladığım şu görkemli söze doğru yazımın gidişinden bir sapma yapmadan edemeyeceğim: "... her düşündüğümü, her yaptığımı yani bütün eşrar-ı fikriye ve hayatiyetimi bu defterlere nasıl emniyet edebilirdim." Atatürk bu sözü, anılarını yazmaktaki duraksamasının gerekçelerinden birini anlatmak için ediyor. Böylece anıların nasıl yazılması gerektiği de dile gelmiş oluyor: olanı biteni bütün çıplaklığıyla anlatmak.

Elbette, öz yaşam öyküsünü de aynı içtenlikle yazmak, bir anlamda okura açılmak gerekiyor. Ancak anı ile öz yaşam öyküsü arasında temel bir ayrım var. Anıda anlatıcı geçmişte gördüklerini, yaşadıklarını aklında kalan biçimleriyle bir seyirci, bir tanık gibi aktarıyor. Öz yaşam öyküsünde ise anlatıcı ya da yazar kendi kişisel oluşumunu aktarıyor: tek konu kendisi yani, başına gelenler ya da başından geçenler değil.

Gelgelelim, öz yaşam öyküsünün en oyuncaklı yönü burada karşımıza çıkıyor. Birçok yazınbilimciye göre, yazan benin anlattığı ben ayrı, kendi başına bir varlık oluveriyor. Ne yazan ne de yaşamış olan berilerle özdeş. Dolayısıyla öz yaşam öyküsünün ilk bakışta temelini oluşturan yazar, anlatıcı ve anlatan kişi arasındaki eşitlik ilişkisini tartışılmaz bir gerçek diye savunmak güçleşiyor. Yazan ben yazdığı beni belirli bir üslup, belirli bir dünya görüşüyle, belirli bir zaman diliminde oluşturuyor. Başka bir zaman yazsa öz yaşam öyküsünü, aynı metin olmayabilir. Kaldı ki, öz yaşam öyküsü yazarın bulunduğu, yani yazdığı andan geriye doğru bakmasıyla, en geride gördüğü nokta ile yazdığı arasını aklından katetmesiyle oluşuyor. Aslında öz yaşam öyküsü sondan başlayarak yazılıyor. Başlama anının taşıdığı anlam, yer aldığı bağlam öz yaşam öyküsünün oluşturulmasında belirleyici oluyor. Giderek yazarın neden, hangi amaçla öz yaşam öyküsü yazdığı da belirleyici bir etmen. Kronolojinin değil yazarın amacının öz yaşam öyküsünü yönlendirdiğini söyleyenler bu yazın türünün önemli bir yönünü vurguluyorlar. Öte yandan, yazan ben yaşamış olan beni de ancak aklında kaldığı kadarıyla dile getiriyor. Kişinin asıl gerçeği aklına gelmeyende saklanmış olabilir. Eskiden yaşam öyküsünü ve öz yaşam öyküsünü hakikat, yapıntıyı ise yalan ya da uydurma

ulamalarında (kategori) sayanlar varmış. Ne ki, gerçek bu denli basit değil. Nitekim François Mauriac, anı yazmaktaki tembelliğini şöyle açıklamış: “Tembelliğimin gerçek nedeni romanlarımızın bizim özümüzü, ne olduğumuzu dile getirmeleri değil midir? Yalnızca yapıntı yalan söylemez; bir insanın yaşamına gizlice bir kapı açar, bu kapıdan o kişinin tanınmayan ruhu her türlü denetimin dışında kayıverir.” André Gide’in de aynı doğrultuda bir sözü vardır: “Hakikati söylememin vakti geldi. Ancak hakikati yalnızca bir kurmaca yapıtta dile getirebilirim.”

Belki de bu karmaşık denklemin bilincinde olduğu için Stendhal, zaten takma ad kullandığı yetmiyormuş gibi öz yaşam öyküsünü de “Henry Brulard’ın Yaşamı” başlığıyla yazmış. “Olayların gerçekliğini veremem” demiş Stendhal, “yalnızca gölgelerini sunabilirim.” Buradan çıkarak, öz yaşam öyküsündeki kişinin bir gölge kişi olduğunu savlayabiliriz öyleyse.

Carolyn A. Barros, yazan ve yazılan benlerin ayrımlı oldukları noktasından kalkarak öz yaşam öyküsünün bir dönüşüm anlatısı olduğu kuramını geliştirmiş. “Öz yaşam öyküsü: Dönüşüm Anlatısı” (Autobiography: narrative of transformation, Uni. of Michigan Press, 1998) başlıklı ilginç çalışmasında Barros üç temel kavram aracılığıyla öz yaşam öyküsünün özüne inmiştir: Persona, Figura, Dynamis. Kabaca söylersek, “person” sözcüğü yazan kişiyi anlatırken “persona” öz yaşam öyküsünde anlatılan kişiyi imliyor. Öz yaşam öyküsünün başındaki kişi ile sonundaki kişi aynı değil çoğunlukla. Bir gelişim, değişim söz konusu. “Figura” deyimi bu değişimi anlatmak için kullanılıyor. “Dynamis” ise değişimi sağlayan güç. Örneğin, Aziz Augustinus’un İtirafkar’ında “dynamis” Tanrı’ya inanç. Barros bu kuramını İngiltere’nin Victoria döneminde yazılmış çeşitli öz yaşam öyküleriyle bir yandan örnekliyor, öbür yandan geliştiriyor. Benim en çok ilgimi çeken, Thomas Carlyle’in Sartor Resartus’u üzerine yazdıkları oldu.

Sartor Resartus kurmaca bir öz yaşam öyküsü. Başka bir yerde okudum: Carlyle’in sıkı bir Calvin’ci olan babası oğlunun yapıntı yazmasını istememiş; yapıntıyı yalana eşdeğer sayarmış çünkü. Böyle bir yetişimden gelen Carlyle’m tutup kurmaca, yapıntısal bir öz yaşam öyküsü yazması ayrıca üzerinde durulmaya değer ilginç bir konu.

Sartor Resartus yeniden dikilmiş dikimci, terzi (retailored tailor) demekmiş. İngiltere’de bir editöre Almanya’daki bir filozoftan elyazmaları geliyor, karışık, düzensiz kâğıt yığını. Ancak içerikli bir çalışma bu. Alman filozof giysiler açısından insan varlığını, uygarlığını inceliyor. Kendi yaşamından, türümünden de söz ediyor. Editör bu kâğıt yığını eksiltme, düzeltme, yorumlama yoluyla bir düzene sokuyor. Kitabın anlatıcısı editör. Okuduklarını aktarıyor. Filozoftan “otobiyografici” diye söz ediyor. Okuduğu öz yaşam öyküsünden nasıl değişiklikler, düzenlemeler yaptığını da anlatıyor. Sonuç olarak yapıt, Alman gizemciliğinden İngiliz akılcılığına doğru bir evrim biçimindeki bir öz yaşam öyküsü oluyor. Barros, editör ve filozofu öz yaşam öyküsü sahibi kişinin yazan ve yazılan yüzlerinin temsilcileri olarak görüyor. Öz yaşam öyküsü işleminin, editörün yaptığı gibi karışık bir yaşamdan düzenli bir anlatı çıkarmak olduğunu savlıyor. Bu anlatının da bir değişim sürecine değgin olduğunu ekliyor. Nitekim Sartor Resartus, dikimcinin yeniden dikilmesi sürecinin anlatısı. Sartor Resartus’un “dynamis”i ise “bütünlüklü ben”e kavuşmak amacı. Öz yaşam öyküsü “nereden nereye geldim”in öyküsü oluyor. Zamanın değiştirmelerine karşı kalıcı bir ben, zaman içinde oluşturulduğu öne sürülen bir kişi yapılıyor, yaratılıyor böylece.

Barros, daha önce değinmiş olduğumuz Rousseau'nun İtiraf'ının da aynı öz yaşam öyküsü kalıbına uygun olduğunu söylüyor. Rousseau başlangıçta "doğanın masum çocuğu" iken "takibata uğrayan sosyal reformcu" ya da "kurban" olur. Bu arada Rousseau'nun öz yaşam öyküsünde coşumcu (romantik) çığırı açtığını belirtiyor. Newman, Mill, Darwin ve Oliphant'ın öz yaşam öykülerinin Rousseau'nun açtığı yoldan geldiklerini anlatıyor. Bu arada coşumcularla birlikte öz yaşam öyküsünün, birey ve bireyin topluma karşı sorumluluk, görev duygusunun gelişimine katkı yaptığını da vurguluyor.

Kuramını Barthes'a uyguladığım daha sonra göreceğimiz Barros'un Sartre'ın ünlü Sözcükler'inden söz etmemesi ilgimi çekti doğrusu. Persona / figura / dynamis yaklaşımı bu yapıta da uygun düşüyor gibi. Kuramın genel geçerliliğini göstermek için yeni bir örnek olabilirdi bu. Belki de kasıt yok Barros'un Sartre'ı anmamasında. Ancak, benimki de temelsiz bir kuruntu değil. Bertan Onaran'ın çevirisiyle Türk okurunun yakından tanıdığı Sözcükler'in Barros'un üzerinde durduğu yapıtlardan içerik düzeyinde ayrımlı yönleri var. Philippe Lejeune ünlü Öz yaşam öyküsel Anlaşma yapıtında Sözcükler'in bu ayrımlı yönlerini inceliyor. Kestirmeden ve teknik deyimlerle söylersek, öz yaşam öyküsünün diakronik anlam taşıdığını savlayan / sanan senkronik bir bütün olduğunun ayırımına varmış Sartre. Anlattığı aklında kalan çocuk ile anlatan ben arasında bir süreklilik ya da neden-sonuç ilişkisi kurmuyor. Yazdığı anın verileriyle geriye doğru bakarak gördüklerini topluyor, belirli bir düzene sokup çocuğu yeniden kuruyor. "Aynı suya iki kez girilemeyeceği"nin, bellek ne denli güçlü olursa olsun geçmişin geri gelmeyeceğinin, yaşanmış olduğu gibi canlandırılmayacağının bilincinde Sartre. Üstelik çocukluğunu genelde yapıldığı gibi yitik cennet olarak görmüyor. "Değiştim" diyor, ama bu sözcüğe Barros'un üzerinde durduğu türden bir olumlu evrim anlamı yüklemiyor. "Kent-soylu" ideolojisinden intikam alırcasına birey ve toplum kavramlarını altüst etmeye çalışıyor. Bir yandan öz yaşam öyküsünün pedagojik işlevini yıkmaya, öbür yandan topluma hesap verme işlemini toplumdan hesap sormaya dönüştürmeye çalışıyor. Rousseau'nun öz yaşam öyküsüne ben'i, bireyi, insan tekini vurgulayarak başlamasına karşı çıkarcasına bitiriyor Sözcüklerini: "Eğer olanaksız Kurtuluş'u da yedek parça deposuna atarsam, ne kalıyor geriye? Bütün insanlardan oluşmuş, hepsi kadar değerli, her biri de kendisi kadar önemli, koskoca bir insan."

Sartre'ın felsefesini analitik nedenlerle bir yana bırakalım. Öz yaşam öyküsünün biçim olarak önemli bir yönünün, edebiyat yaptığının bilincinde davranması, yazınsal bir evren kurması olduğu anlaşılıyor. Anlatılan ben ile yazan ben birbirinden ayrılıyor böylece.

Bu bilinci daha da ileri götüren yazarlardan biri Roland Barthes. Kendi üzerine yazdığı Roland Barthes kitabını Sema Rifat'ın Türkçesinden biliyoruz. Barthes'ın keskin yazınsal bilinci onu "metin" gerçeğine götürüyor. Geçmiş, yani belleğinde yer alanlar bir imge deposu. Barros, Roland Barthes'm öz yaşam öyküsü yoluyla değişimini "eski imge repertuarından metne evrilme" olarak anlamaya çalışmış Barthes'tan sonra öz yaşam öyküsü ben'i dile getiren öykü" olmaktan "dilini getirdiği ben" olmaya geçiyor, yine Barros'a göre.

Aslında yaşam öykülerinin hepsinde oluyor bu dönüşüm. Sartre'm ve Barthes'ın ayırıcı özelliği bunun bilincine vararak yazmaları. Hele Barthes'ta yazan ben ile yazılan ben arasındaki ayrım öz yaşam öyküsünün kaynağı oluyor. Yazan, yazılan ve geçmişteki benler birbirinden bağımsız değil ama ayrı, özerk varlıklar. Aralarında benzerlik, koşutluk olabilir,

ama özdeşlik yok. Oysa nasıl yaşam öyküsü insanın başka bir insanın gerçeğini bilebileceği varsayımına dayanıyorsa, öz yaşam öyküsünün de insanın kendi gerçeğini bilebileceği varsayımına dayandığı düşünülür. Dolayısıyla, yazan ile yazılanın özdeş olmalarının olanaksızlığının ortaya çıkmasıyla bir bakıma öz yaşam öyküsünün tür olarak iddiasını zayıflattığı söylenebilir. Aslında burada zayıflayan tek iddia, ölümlü gövdenin yerine yazıdan yapılmış ben'i koyarak zamana ve ölüme meydan okuma iddiasıdır. Felsefe deyimleriyle söylersek, ne "kendindeki varlığı" ne de "kendindeki geçmişi" kopyalamak olanağı vardır. Giden gider, geçen geçer.

Ama gene de geriye bir şeyler kalır. Yazan ben yalnızca öz yaşam öyküsüne değil bütün yazdıklarına saçılır, imgeleri, üslubu, düşünceleri, bilinçdışı dürtüleri, beğeni, bilgisiyle. Yapıttan yapıta bir yazınsal özne, bir kimlik örüsü oluşur. Kalan budur. Öz yaşam öyküsünde yazınsal özne kendine ayna tutar. Geleneksel öz yaşam öykücü, teknik deyimleriyle, özgöndergeli metin yazdığı savındadır. Barthes ise bu savdan vazgeçmiş gibidir. Bir bakıma, Norman Rockwell'in Triple Autoportrait resmini indirip yerine René Magritte'in La Reproduction Interdite'ini asmıştır. Gelgelelim, öz yaşam öyküsünün, yaşayan benin yansıtılması değil dilsel bir ben yaratılması olduğunu görmek bu türü daha da gerekli kılmaktadır. Barthes'ı okuduktan sonra güçlenmesi gereken bilinç budur. Öz yaşam öyküsel ben, bir bakıma çeşitli benler arasındaki toplantının ürünüdür, toparlanma, derişmedir. Kişinin kendi kendisiyle söyleşerek, soruşarak bir imgesel ya da yazısal ben yaratması, o kişinin yalnızca kendini açması değil aynı zamanda aşmasıdır, artması, artakalmasıdır.

Biz toprak olur gideriz. Dil yaşar. Dilde "ben" diye bir hayalet yaşar "Kardeş" okur bu hayaleti arar, sessiz ya da yazılı okuma yoluyla.